

În umbra Casienilor

Valentina Mihaela Voinea
Muzeul de Istorie Națională
și Arheologie Constanța
vialia_rahela@yahoo.fr

Bartłomiej Szmoniewski
Instytut de Arheologie și Etnologie
al Akademiei Polone, Cracovia
bartheque@yahoo.fr

Cercetările arheologice întreprinse în cadrul proiectului academic româno-polon *Study of the Prehistoric and Early Mediaeval Settlements in the Casimcea River Valley in Central Dobruđa* au făcut posibilă atât reluarea săpăturilor arheologice în peșteri bine cunoscute din zona Cheile Dobrogei – Peștera *La Izvor*, Peștera *La Baba* și Peștera *Casian* –, cât și extinderea investigațiilor în grote necercetate. Coroborând descoperirile arheologice, izvoarele literare și epigrafice vechi cu cercetările recente, considerăm necesară reluarea în discuție a subiectului privind locuirea acestui loc legendar – Peștera *Casian* (Fig. 1).

Fig. 1. Peștera *Casian* – localizare geografică.

În vara anului 1912, cu ocazia săpăturilor arheologice întreprinse în cetatea *Ulmetum*, Vasile Pârvan a realizat cercetări de teren în apropiere, descoperind în preajma Peșterii *Casian*, pe malul drept al Casimcei, două inscripții grecești. Textele în limba greacă au fost săpate simetric în stâncă, de o parte și de alta a așa-zisului amfiteatru – o formațiune naturală dezvoltată dintr-un atol jurasic.

Prima inscripție conține următorul text – *“Οροί Κασσιανῶν και σπηλοῦχα/hotarele Casienilor și peștera. A doua inscripție, cu caractere grecești asemănătoare, cuprinde aceleași referiri spațiale: “Οροί Κασσιανῶν σπηλοῦχων/hotarele peșterilor casienilor, după V. Pârvan; hotarele peșterilor casiene, după R. Vulpe, hotarul casienilor deținători (sau locuitori) ai peșterilor, după D.M. Pippidi, hotarele casienilor [și] speluhanilor, după N. Gostar (Gostar N., 1980).*

De ce aceste traduceri diferite?

Inițial, V. Pârvan a văzut în *Κασσιανῶν* locuitorii unui *vicus Casiani*, situat în apropiere, „probabil pe platoul înalt între Esteru, Pazarlia (astăzi Târgușor) și Valea Casimcea”, numele satului, ca și în cazul altor așezări rurale greco-romane întemeiate de cetățeni romani, provenind de la un personaj important, un legendar întemeietor *Casius* sau *Casianus* (Pârvan V., 1923). Prin urmare, cele două stânci cu inscripții ar fi marcat limita de hotar între satul casienilor și spațiul sacru din peșteră/peșteri, destinat adorării zeului Mithras, al cărui cult se răspândise în tot Imperiul Roman în perioada secolelor II-IV p.Chr.

Folosirea spațiului carstic pentru cultul lui Mithras a fost atestată în Peștera *La Adam*; în sala principală a acesteia s-au descoperit cinci piese sculpturale (două reliefuri, două altare și o masă votivă), închinată zeului Mithras, depuse într-o groapă. Posibil ca aceste piese, ca și cele din tezaurul de sculpturi de la Tomis, să fi fost ascunse de adoratorii păgâni datorită opoziției creștinilor față de reprezentările idolatre de genul altarelor și statuilor de zei etc.

R. Vulpe a atribuit numele *Κασσιανῶν* unor adoratori ai lui [*Zeus Casios*] – divinitate de origine semitică, binecunoscută în lumea romană. Sanctuarul cel mai renumit al acestei zeități, situat pe înălțimile Muntelui Oronte (Antiohia), ar fi fost vizitat, conform inscripțiilor, chiar de împărați romani, precum Hadrian și Iulian Apostatul. Asemănarea peisajului, prezența în Moesia Inferior a numeroșilor negustori, militari, peregrini de origine siriană, posibili adoratori ai zeului *Casios*, dispunerea inscripțiilor într-o zonă puțin accesibilă, vecinătatea lor (distanța între ele de nici 200 metri), toate aceste elemente l-au determinat pe marele istoric să presupună că inscripțiile făceau referire la delimitarea între peșteră și spațiul anex compus din mai multe grote, aparținând aceleiași divinități: „... toate

elementele inscripțiilor de la Șeremet au avut un caracter religios, care se leagă de un loc de cult și acest loc a reprezentat sanctuarul lui Zeus Casios. ...noi considerăm că inscripțiile menționate nu pot avea nici o relație cu un sat Casianus sau cu limitele altei unități administrative” (Vulpe R., 1977).

Totuși, pentru această divinitate siriană *Casios* nu a apărut, până în prezent, nicio altă dovadă de adorare în spațiul Moesiei Inferior.

Descoperirea ulterioară de la Tariverdi (cca 10 km distanță de Casian), unde a apărut fortuit un cip, contemporan cu celelalte două inscripții de la Casian, a constituit un argument important pentru existența unui toponim *vicus Casiani*. Pe această piatră de hotar, tăiată din calcar gălbui (de aproximativ 0,85 m înălțime), au fost gravate tot cu litere grecești două cuvinte dispuse de o parte și de alta a blocului de piatră:

Fața I. **KACI**
ANA

Fața II **CIHA**
AOYXA

În momentul primei publicări a inscripției, M. Bărbulescu a preluat o interpretare a lui N. Gostar, potrivit căruia cele două inscripții, cea de la Casian și cea de la Tariverdi, reprezentau borne de hotar între *vicus Cas(s)iani* și *vicus Speluchanorum*. Ulterior, autoarea și-a exprimat anumite rezerve față de existența unui *vicus Speluchanorum*: „Cu toate acestea întrebarea «sat» sau «sanctuar» la Casian mai stăruie încă, fiind mai sigură deci existența comunității sătești a casienilor, pe când destinația reală a peșterii (lor) din zonă rămâne mai greu de precizat” (Bărbulescu M., 2001).

Cu adevărat, imaginarea unui *vicus Speluchanorum*, un fel de comunitate a troglodiților care ar fi folosit adăposturile naturale și grotelor din zonă drept spații casnice, pare greu de crezut.

Renumitul epigrafist D.M. Pippidi, reluând discuția asupra celor trei inscripții, considera plauzibilă existența unui *vicus Casiani* sau *Casianum*, cu atât mai mult cu cât „...nu e un simplu postulat al lui Pârvan (...), ci o realitate istorică garantată de biografia unui cunoscut Părinte al Bisericii, Ioan Cassian „Scitul”, trăitor în secolul al IV-lea și unul din întemeietorii monahismului occidental” (Pippidi D.M., 1983). Autorul făcea referire la relatarea lui Ghenadie de Marsilia, fiul duhovnicesc al Sfântului Ioan Cassianus și la lucrarea

De viris illustribus; în scurta schiță biografică închinată părintelui spiritual, acesta este numit *Cassianus natione Scytha*.

Cunoscător al unor lumi atât de diferite, străbătând mii de kilometri între Orient și Occident, Sfântul Ioan Cassianus a păstrat în scrierile sale tăcere aproape totală cu privire la originea sa, la cauzele care l-au determinat să părăsească pe rând Egiptul, Constantinopolul, Roma, ajungând până în Gallia. „Lucrul cel mai uimitor în opera lui Cassian sunt tăcerile sale”; de aici, polemici nerezolvabile între exegeții operei sale.

Totuși, există în scrierile sale *Așezăminte mănăstirești* și *Convorbiri duhovnicești* două pasaje deosebit de interesante privind pământul natal. Primul conține o amintire îndepărtată, probabil din fragedă pruncie, mărturisită în *Prefața* lucrării *Așezămintele mănăstirești* : „...din copilărie **m-am aflat printre călugări** (s.n.) și, după ce m-am rupt de atâția ani de obștea și pilda vieții lor, cu greu aş putea să-mi amintesc acum în întregime câte am încercat să săvârșesc sub imboldul îndemnurilor lor zilnice, sau al pildelor lor, câte am învățat sau am văzut cu ochii mei. De altfel, tâlcul acestor lucruri în niciun chip n-ar putea fi nici transmis, nici înțeles și nici reținut în memorie numai printr-o cugetare tihnită sau printr-o învățătură dobândită doar prin cuvânt”. (Cassian I., 1990).

În lucrarea *Convorbiri duhovnicești* XXIV descoperim al doilea pasaj. Mult mai bogat în detalii decât primul, acesta conține un tablou al locului natal realizat de Sfântul Ioan Cassianus cu multă sensibilitate și talent literar:

„I.2. Așadar, cu toată neliniștea i-am mărturisit acestui (Avva) Avraam lupta cugetelor noastre, care zilnic ne împingeau cu ardoare sufletească să ne întoarcem în provincia noastră și să ne revedem părinții. Pricina cea mai mare a dorințelor noastre era aceea că ne aduceam aminte de câtă evlavie și pietate era plină inima părinților noștri. Știam că ei nu ne-ar împiedica niciodată de la înfăptuirea planurilor noastre și ne gândeam mereu că mai mult lor le datorăm înaintarea noastră duhovnicească. Ne scuteau de orice griji, ne asigurau toate ale traiului, îndeplinind ei cu bucurie tot ce ar fi trebuit să facem noi.

I.3. Pe deasupra, ne hrăneam sufletul cu nădejdea unor bucurii deșarte, crezând că vom primi cea mai mare roadă din convertirea multora, care ar fi urmat să fie îndreptați pe calea mântuirii după exemplul și îndemnurile noastre. În afară de aceasta, ne apărea în fața ochilor tabloul cu așezarea locurilor, în care se afla **averea moștenită de la strămoși și frumusețea regiunilor, cu întinderi, singurătăți și păduri care puteau nu numai să-l**

încânte pe un monah, dar chiar să-i dăruiască cele mai bune mijloace de viață (s.n.)”
(Casian I., 1990).

Din ambele texte transpare cu claritate mediul creștin în care s-a născut și instruit Sfântul Casian: inima părinților era „plină de evlavie și pietate”, iar el „s-a aflat printre călugări”. Datorită bunăstării părinților („ne asigurau toate ale traiului”, „averea moștenită de la strămoși”) și sprijinului acordat („nu ne-ar împiedica niciodată de la înfăptuirea planurilor noastre”), Sfântul Ioan Casian a fost instruit la școli alese (cunoscător al marilor scriitori antici), într-o perioadă a persecuției creștinilor și inițiat în tainele credinței creștine, conform învățaturii Sinodului de la Niceea, în perioada considerată vârsta de aur a Părinților Bisericii (Marrou H.I., 1999). Posibilitatea convertirii multora ne sugerează importanța activității misionare în Scythia Minor, zdruncinată atât de dispute teologice, cât și de criza politică a Imperiului Roman, sufocat tot mai mult de invaziile barbare (îndeosebi de atacurile goșilor).

Existența unei comunități monahale în vecinătatea casei așezării natale constituie o altă informație sigură păstrată în scrierile Sfântului Ioan Casian. Unde s-ar fi aflat această comunitate de călugări, dacă nu în apropierea unui *vicus Casianus* din Scythia Minor?

Sfântul Casian Scitul a păstrat în nume reperele clare ale originii – de neamul *casienilor*, locuitori ai provinciei *Scythia Minor* –, iar în sufletul său „frumusețea regiunilor, cu întinderi, singurătăți și păduri”. Atestat prin trei inscripții în aceeași microregiune, fără alte referiri epigrafice, literare sau descoperiri în restul provinciei, *vicus Casiani* nu poate fi localizat decât în apropierea bornelor fixe, respectiv stâncile păstrate *in situ* în cadrul amfiteatrul natural de la Casian.

Considerăm că rezultatele cercetărilor arheologice întreprinse în ultimele trei decenii în zonă (periegheze, săpături de salvare și sondaje în peșteri) aduc noi argumente în direcția acestei localizări. Primele observații arheologice privind locuirea Peșterii *Casian* au fost făcute cu ocazia cercetărilor de teren efectuate în teritoriul histrian. Alături de fragmente ceramice romane și medievale timpurii, descoperite atât în peșteră, cât și pe panta abruptă ce coboară spre cursul Casimcei, s-au identificat semne incizate pe o suprafață finisată, în partea dreaptă a intrării – mai multe litere, cruciulițe și semne monogramatice, datate în secolul X p.Chr. (Alexandrescu E. et al., 1986).

Primele sondaje efectuate în vara anului 1991 au evidențiat o locuire intensă în sala principală a peșterii, în a doua jumătate a secolului al IV-lea (Fig. 2). Semne incizate au fost identificate pe perețele din stânga intrării, dintre ele fiind descifrabile literele *II* și *N*. Pe baza

analogiilor cu semnele descoperite în complexul rupestru de la Dumbrăveni (Chiriac C., 1988-1989), cercetătorii au propus datarea lor între secolele IX-XI p.Chr. Următorul detaliu, „o cruciuliță zgâriată deasupra unei firide special amenajate pentru opaițe, locaș situat tot pe peretele din stânga intrării în peșteră”, constituie un indiciu privind locuirea peșterii de către călugări. Astfel, se afirma pentru prima dată într-un studiu arheologic posibilitatea existenței unei comunități monahale în zona Casian: **„certifică existența unui mic așezământ monahal în secolul al X-lea, foarte probabil după revenirea bizantină la Dunăre”** (Mihăilescu-Bîrliba L., Diaconescu M., 1991).

Fig. 2. Peștera Casian.

În sprijinul existenței unui *vicus Casiani* vin și descoperirile ulterioare, prilejuite de construirea gazoductului (2001-2002). Astfel, săpăturile arheologice de salvare au scos la lumină mult așteptata locuire romană din apropierea „pietrelor scrise”. Primul nucleu de locuire, o fermă de tipul *villa rustica*, a apărut exact în fața Peșterii *Casian*, pe terasa înaltă de pe malul stâng al Văii Casimcea (Fig. 3). În secțiunile săpate s-au descoperit urme de construcții din piatră, fragmente ceramice romane târzii, un opaiț cu reprezentarea crucii pe disc, monede datate în intervalul 330-378 p.Chr. (Constantius II – Constans, Valentinian I – Valens).

În urma cercetărilor de suprafață a fost localizat al doilea sit, respectiv o așezare romană timpurie – *vicus?* (secolele II-III p.Chr.), situată tot pe malul stâng al Casimcei, la aproximativ 1,5 km vest de *villa rustica* și la marginea de sud-est a satului Cheia (Băjenaru C., 2002, 2003). Până în prezent, aceasta este cea mai apropiată așezare contemporană cu cele două inscripții, ceea ce ne sugerează o posibilă localizare a satului *vicus Casiani* (Fig. 4).

Fig. 3. *Villa rustica* (secol IV p.Chr.).

Cercetările arheologice întreprinse în cadrul proiectului româno-polon *Study of the Prehistoric and Early Mediaeval Settlements in the Casimcea River Valley in Central Dobrudja* au făcut posibilă reluarea săpăturilor arheologice și în Peștera *Casian* (Fig. 4-5). În campaniile 2010-2011 s-au realizat trei secțiuni într-o zonă relativ nederanjată a peșterii, în sala principală, fiind surprinse urme de locuire neo-eneolitică, traco-getică, romană timpurie, romano-bizantină și medieval timpurie. În nișa naturală aflată pe peretele stâng, nu departe de intrare, a fost descoperită o cruce mică, incizată.

Coroborând toate aceste informații literare și epigrafice cu descoperirile arheologice, în stadiul actual al cercetărilor pot fi formulate câteva concluzii. *Vicus Casianus* a existat cu certitudine în această microregiune, încă din secolele II-III p.Chr., conform datării celor trei inscripții. Considerăm plauzibilă situarea acestui *vicus* în vecinătatea „pietrelor scrise”, descoperite *in situ*. De aceea, propunem identificarea lui cu cea mai apropiată așezare romană timpurie descoperită în zonă, până în prezent, respectiv la marginea de SE a satului Cheia (Fig. 4).

Fig. 4. Așezare romană (sec. II-III p.Chr.) – localizare spațială.

Villa rustica (secol IV p.Chr.) din apropierea peșterii, poate corespunde „averii moștenite de la strămoși”, situată într-un peisaj mirific, după cum mărturisește Sfântul Ioan Casian despre „frumusețea regiunilor, cu întinderi, singurătăți și păduri”. De altfel, izvoarele epigrafice și descoperirile arheologice confirmă existența multor ferme romane în zona așezărilor de la *Ulmetum* și *Capidava*, aflate sub directa administrare a stăpânilor sau încredințate unor intendenți, patronii preferând centrele urbane de la Histria sau Tomis (Baumann V.H., 1983).

Locuirea intensă a Peșterii *Casian* în secolul IV p.Chr. ne amintește tot de textul Sfântului Ioan Casian: „aceste locuri cu singurătăți (peșteri?) și păduri puteau nu numai să-l încante pe un monah, dar chiar să-i dăruiască cele mai bune mijloace de viață”. Existența

unor comunități de călugări în zona Casian-Cheia ne este sugerată și de un alt pasaj: „din copilărie m-am aflat printre călugări”.

Se știe că Biserica creștină a sângerat cel mai mult în veacul al IV-lea, îndeosebi în Orient, începând cu cele patru edicte ale lui Dioclețian și încheind cu persecuțiile din timpul împăratului Iulian Apostatul. Lista lungă a martirilor care au pățimit în Scythia Minor și rezistența Bisericii de aici în fața mișcărilor eretice, îndeosebi ariene, demonstrează existența unei comunități creștine timpurii, destul de puternice și conservatoare. Era firesc ca în sânul acesteia să apară, încă de la începutul organizării vieții monahale (a doua jumătate a secolului III – secolul IV p.Chr.), și primele comunități de călugări. În lucrarea lui Epiphanius – *Împotriva celor optezeci de erezii* – este amintit în provincie un călugăr eretic, Audios, întemeietorul sectei audinilor. O dovadă în acest sens o constituie complexul monahal descoperit la trei km vest de Slava Rusă, până în prezent cel mai vechi din Schythia Minor. Biserica mare univă din complex fost datată în a doua jumătate a secolului IV p.Chr. (Baumann, 2004).

Numeroasele grote, peșteri și adăposturi din zona Casian-Cheia, folosite din cele mai vechi timpuri ca locuri de cult, nu puteau să treacă neobservate de primii nevoitori creștini. Crucile gravate pe pereții din interiorul Peșterii Casian, nișa amenajată la intrare, toate demonstrează clar folosirea ei de către anahoreți. Chiar dacă modestia vieții monahale face ca urmele de locuire detectabile arheologic să fie foarte puține, nu ne pierdem nădejdea că cercetarea acestei regiuni, cu un farmec unic în peisajul dobrogean, ne va oferi noi și noi răspunsuri, iar *umbra Casienilor* se va contura tot mai clar, amuțindu-i și pe cei mai înverșunați sceptici.

În final, mulțumim Părintelui Justin Petre, starețul Mănăstirii Sfântul Casian, cel care, „cercetând” cercetările noastre, ne-a deschis ochii spre un nou orizont, cu multă blândețe și discreție înțeleaptă, insuflându-ne entuziasm și voință în demersul nostru. Fără sprijinul lui moral și material, acest studiu ar mai fi așteptat, poate, mult timp...

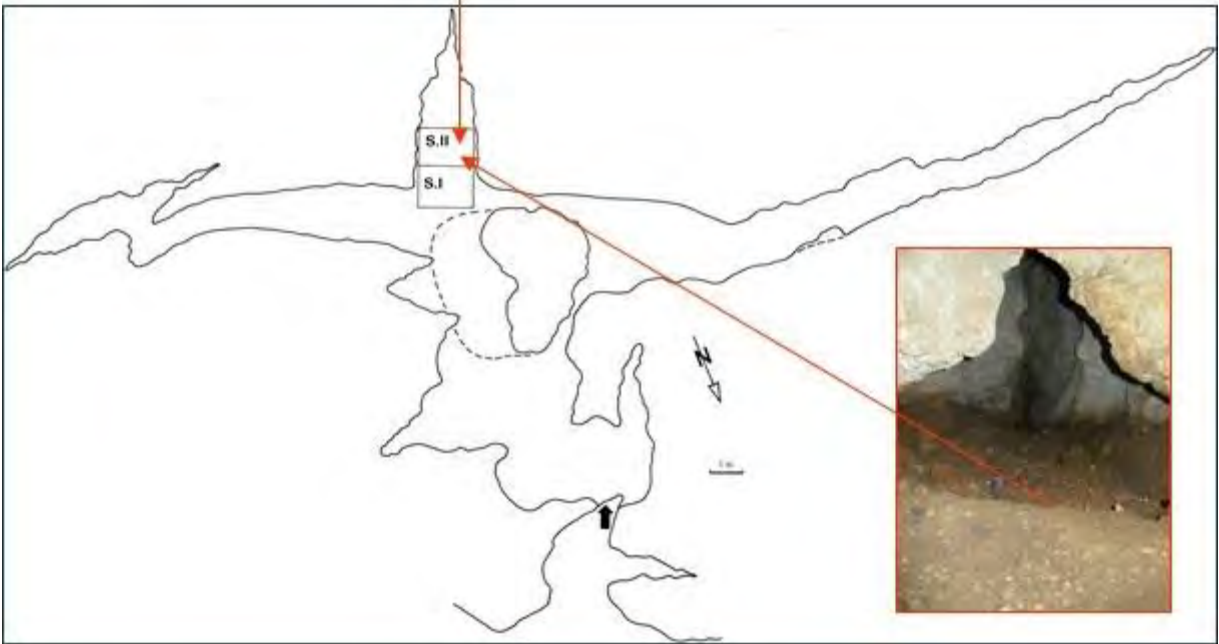

Fig. 5-6. Cercetările întreprinse în cadrul proiectului româno-polon *Study of the Prehistoric and Early Mediaeval Settlements in the Casimcea River Valley in Central Dobrudja*

Fotografiile fac parte din arhiva personală a autorilor.

Bibliografie

- Alexandrescu E. *et al.*, 1986. *Cercetări periegetice în teritoriul histrian (II)*, Pontica 19, pp. 243-252.
- Baumann V. H., 1983. *Ferma romană în Dobrogea*, Tulcea.
- V.H. Baumann, 2004. *Sângele martirilor*, Constanța.
- Băjenaru C., 2002, 2003. *Casian, Cronica Cercetărilor Arheologice din România*. Campaniile 2001, 2002.
- Bărbulescu Maria, 2001. *Viața rurală în Dobrogea romană (sec. I-III p. Chr.)*, Constanța.
- Casian I., 1990. *Scieri alese*, traducere de Vasile Cojocaru și David Popescu, seria PSB nr. 57.
- Chiriac C., 1988-1989. *Un monument inedit: complexul rupestru de la Dumbrăveni* (jud. Constanța), Pontica 21-22, pp. 249-269.
- Gostar N., 1980. *Études Épigraphiques IV*, Dacia NS 24, pp. 307-322.
- Marrou H.I., 1999. *Biserica în antichitatea târzie (303-604)*, traducere de Roxana Mareș, Editura Teora, București.
- Mihăilescu-Bîrliba L., Diaconescu M., 1991. *Cercetări arheologice recente în peștera de la Casian*, Pontica, 24, pp. 425-432.
- Pârvan V., 1923. *Începuturile vieții romane la gurile Dunării*, Cultura Națională, București.
- Pippidi D.M., 1983. *Inscripțiile antice din Scythia Minor grecești și latine. Histria și împrejurimile* (vol. I), București.
- Vulpe R., 1977. *Le sanctuaire de Zeus Casios de Șeremet et le problème d'un vicus Cassianus*, în Epigraphica, Travaux dédiés au VIIe Congrès International d'Épigraphie Grecque et Latine, Editura Academiei, pp. 113-130.

